

УДК 331.101.262

Синяєва Л.В., д.е.н., професор,
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ВИДІВ ЛЕКЦІЙ

Анотація. У статті розглядаються особливості організації та проведення нетрадиційних видів лекцій. Крім цього, розглянуто основні вимоги до сучасної лекції та основні прийоми забезпечення зворотного зв'язку лектора з аудиторією.

Ключові слова: нетрадиційна лекція, методика, розвиток, організація, особливості, зворотний зв'язок

Постановка проблеми. Однією з основних і найважливіших форм організації навчального процесу є лекція, яка передбачає розширення і збагачення попередньо набутих знань а також оволодіння методикою роботи з науковим та навчальним матеріалом.

Вибір теми обумовлений потребою дослідження цієї проблеми з метою розробки нових підходів до організації проведення лекції, її удосконалення та модернізації в загальній системі освітньої діяльності, і на цій основі виявлення та поширення набутого досвіду, одержаного у процесі роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми проведення лекцій на різних етапах розвитку вищої освіти знайшли відображення у працях національних і зарубіжних науковців. Серед них слід виокремити роботи: Алексюка А.М., Кузьмінського А.І., Лозової В. І., Троцько Г. В., Мескона М. Х., Альберта М., Хедоурі Ф., Вудока М., Френсіса Д., Ковальського Теодора Дж., Скотта Дж.-Гр., Тюріної В. О., Ващенко І. В., Змеєва С. І., Гірника А., Бобро А. та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування сутності підготовки до проведення нетрадиційних видів лекцій. Для досягнення мети в роботі поставлено і вирішено такі **задачі**: визначені основні вимоги до сучасної лекції у навчальному процесі; визначені особливості та організація проведення нетрадиційних видів лекцій; визначено прийоми забезпечення зворотного зв'язку лектора з аудиторією.

Виклад основного матеріалу. Основними вимогами до сучасної лекції є науковість, доступність, єдність форми і змісту, емоційність викладу, органічний зв'язок з іншими видами навчальних занять і практикою повсякденного життя. З урахуванням цих вимог кожна лекція у вузі повинна:

-мати чітку структуру і логіку розкриття послідовно викладаються питань (понятійна лінія лекції); мати твердий теоретичний і методичний стрижень, важливу проблему; мати закінчений характер висвітлення певної теми (проблеми), тісний зв'язок з попереднім матеріалом; бути доказовою і аргументованою, містити достатню кількість яскравих і переконливих при-

кладів, фактів, обґрунтувань, мати чітко виражений зв'язок з практикою; бути проблемною, розкривати протиріччя і визначати шляхи їх вирішення, ставити перед студентами питання для роздумів; володіти силою логічної аргументації і викликати у студентів необхідний інтерес, давати напрямок для самостійної роботи; перебувати на сучасному рівні розвитку науки і техніки, містити прогноз їх розвитку на найближчі роки; відображати методичну обробку матеріалу, а саме: виділення головних думок і положень, підкреслення висновків, повторення їх у різних формулюваннях; бути наочною, по можливості, поєднувати лекцію з демонстрацією аудіовізуальних матеріалів, макетів, моделей та зразків; викладатись чіткою і ясною мовою, містити пояснення нових термінів і понять; бути доступною для сприйняття даною аудиторією.

Крім наукового змісту велике значення необхідно надавати дохідливості лекції, сприйняттю і засвоєнню матеріалу студентами, адже, в кінцевому рахунку, у цьому і полягає головна мета лекційного етапу навчання.

Найслабшим місцем традиційного навчання є пасивність студентів при високій односторонній активності лектора. Тому останнім часом з метою активізації роботи слухачів на заняттях з'явилися нові різновиди подачі лекційного матеріалу. У їх числі: проблемна лекція, лекція-консультація, лекція-прес-конференція, лекція вдвох, лекція-бесіда, лекція-дискусія, лекція-провокація, лекція-дослідження, лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку, лекція візуальна. Коротко розкриємо сутність і особливості кожного з названих видів лекцій.

Проблемна лекція. Якщо в традиційній лекції використовуються переважно пояснення, ілюстрація, опис, наведення прикладів, то в проблемній лекції переважає всебічний аналіз явищ, науковий пошук істини. Проблемна лекція спирається на логіку послідовно модельованих проблемних ситуацій через постановку проблемних запитань чи проблемних завдань, що вимагає активної пізнавальної діяльності слухачів для її правильної оцінки та вирішення. Проблемне питання містить діалектичне протиріччя і вимагає для вирішення не відтворення відомих знань, а розмірковування, порівняння, пошуку, придбання нових знань або застосування раніше отриманих.

Проблемна задача, на відміну від проблемного питання, містить додаткову вступну інформацію і при необхідності деякі орієнтири пошуку для її вирішення. Поняття «проблемне питання» і «проблемна задача» розмежовуються лише умовно, тому що проблемні питання можуть переростати в задачі, а завдання розчленовується на питання і підпитання.

Рівень складності і характер проблем залежать від підготовленості слухачів, досліджуваної теми та інших обставин. Рішення проблемних завдань і відповідь на проблемні питання здійснює викладач (іноді вдаючись до допомоги слухачів, організовуючи обмін думками).

Викладач повинен не тільки вирішити протиріччя, але і показати логіку, методику, продемонструвати прийоми розумової діяльності, які виходять з діалектичного методу пізнання складних явищ. Це вимагає певного часу, тому викладачеві необхідно провести попередню роботу по відборі навчального матеріалу і підготовці «сценарію» лекції.

Таким чином, на лекції проблемного характеру слухачі перебувають у постійному процесі розумової співпраці з лектором, і, в кінцевому підсумку, стають співавторами у вирішенні проблемних завдань. Все це призводить до позитивних результатів. По-перше, знання, засвоєні таким чином, стають надбанням слухачів, тобто в якійсь мірі стають знаннями-переконаннями; по-друге, засвоєні активно, вони глибше запам'ятовуються (навчальний ефект), є більш гнучкими і володіють властивостями перенесення в інші ситуації (ефект розвитку творчого мислення); по-третє, рішення проблемних завдань виступає своєрідним тренажером у розвитку інтелекту (розвиваючий ефект); по-четверте, подібного роду лекція підвищує інтерес до змісту і посилює професійну підготовку (ефект психологічної підготовки до майбутньої діяльності).

Лекція-консультація. Ця форма занять краща при вивченні тем з чітко вираженою практичною спрямованістю.

Основна частина заняття (до 50% навчального часу) приділяється відповідям на запитання, проводиться коротка дискусія, вільний обмін думками, який завершується заключним словом лектора. Є й інший варіант: за кілька днів до оголошеного заняття викладач збирає запитання слухачів у письмовому вигляді. Перша частина заняття проводиться у вигляді лекції, на якій викладач відповідає на ці питання, доповнюючи і розвиваючи їх на свій розсуд. Друга частина проходить у формі відповідей на додаткові запитання слухачів, вільного обміну думками. Завершити заняття викладач може простим підбиттям підсумків на консультації чи заключним словом, в якому узагальнюється практика застосування розглянутих матеріалів. Заняття у формі лекції-консультації проходять тим ефективніше, чим більше питань ставлять слухачі і чим ширше і предметніше зміст цих питань.

Різновидом лекції-консультації є **лекція-прес-конференція**. Лекція-прес-конференція призначена для ліквідації прогалин у знаннях слухачів і діагностування рівня їх підготовки. Організаційно вона проводиться наступним чином. Лектор, назвавши тему заняття, просить слухачів ставити йому запитання з досліджуваної проблеми письмово. Протягом двох-трьох хвилин слухачі формулюють найбільш цікаві питання і передають їх викладачеві. В якості одного з варіантів проведення такого заняття питання можуть бути підготовлені слухачами на прохання викладача заздалегідь.

Викладач протягом трьох-п'яти хвилин сортує запитання за їх змістом і починає лекцію. Вона може викладатися як сукупність і послідовність відповідей на поставлені питання або як зв'язаний текст, в процесі викладу якого формулюються відповіді. В кінці лекції викладач проводить аналіз відповідей. Якщо відповіді на окремі питання не задовольнили, то лектор розкриває їх детальніше за час, спеціально залишений для цього.

Лекція удвох. Така лекція може проводитися двома і більше викладачами, інтелектуально і психологічно сумісними, за заздалегідь розробленим сценарієм. Викладачі, які дотримуються різних поглядів на проблемні питання лекції, розігрують дискусію на очах слухачів, активують їх і подають приклад наукової полеміки. Предметна «лекція удвох» читається викладачами однієї навчальної дисципліни, міжпредметна «лекція удвох» проводиться

викладачами двох різних дисциплін. Така лекція передбачає написання узгодженого сценарію, основними елементами якого є виокремлення проблеми обговорення.

Лекція-бесіда. Це найбільш поширена і порівняно проста форма активного залучення слухачів до навчального процесу. Вона передбачає максимальне залучення слухачів до інтенсивної бесіди з лектором шляхом умілого застосування діалогу. У цьому разі засобами активізації виступають окремі питання до аудиторії, організація дискусії з послідовним переходом її в диспут, створення умов для виникнення альтернативних суджень. Розрізняють декілька її різновидів: лекція-діалог, лекція-дискусія, лекція-диспут, лекція-семінар (полілог). Перевага цієї форми лекції перед звичайною полягає в тому, що вона акцентує увагу слухачів на найбільш важливих питаннях теми, визначаючи зміст, методи і темп викладу навчального матеріалу з урахуванням особливостей аудиторії.

Ефективність цієї форми в умовах групового навчання знижується із-за того, що не завжди вдається залучити кожного слухача в процес обміну думками. У той же час групова бесіда дозволяє розширити коло думок і залучити колективний досвід і знання студентів.

Слухачі, продумуючи відповідь на поставлене запитання, самостійно приходять до висновків і узагальнень, які повинен був повідомити їм викладач, розуміють глибину і важливість обговорюваної проблеми, що, у свою чергу, підвищує їх інтерес до матеріалу і рівень його сприйняття. При такій формі занять викладач повинен стежити за тим, щоби його питання не залишалися без відповіді, інакше вони будуть носити риторичний характер і не забезпечать достатньої активізації мислення слухачів.

Запрошення до колективного дослідження, побіжна «*мозкова атака*». Викладач пропонує слухачам спільно сформулювати комплекс позицій або закономірність процесу, явища. При цьому він звертається до досвіду і знань аудиторії. Уточнюючи і доповнюючи внесені пропозиції, викладач підводить теоретичну базу під колективний досвід, систематизує його і «повертає» слухачам уже у вигляді спільно виробленої тези. Таким чином, йому вдається не лише повідомити слухачам корисну інформацію, але і переконати їх у необхідності зробити її для себе керівництвом до дії.

Лекція-дискусія. Викладач при викладенні лекційного матеріалу не тільки використовує відповіді слухачів на свої запитання, а й організовує вільний обмін думками в інтервалах між логічними розділами. Це поживляє навчальний процес, активізує пізнавальну діяльність аудиторії і дозволяє педагогу керувати колективною думкою групи (поток), використовуючи режисуру з метою переконання, подолання негативних установок і помилкових думок деяких слухачів. Ефект досягається лише при відповідному підборі питань для дискусії та вмілому, цілеспрямованому управлінні нею. Вибір питань для обговорення повинен здійснюватися викладачем в залежності від ступеня підготовленості слухачів і тих конкретних дидактичних завдань, які він ставить перед собою в даній аудиторії.

Лекція з запланованими помилками (лекція-провокація). Цей спосіб читання лекції сприяє активізації пізнавальної діяльності слухачів на занят-

тях, дозволяє підвищити контролюючу функцію лекційних занять. Головна особливість лекції полягає в тому, що викладач у вступній частині оголошує тему занять і повідомляє про наявність помилок у матеріалі. Слухачі по ходу проведення лекції повинні будуть виявити всі заплановані помилки і зазначити їх у конспекті. За 15-20 хвилин до закінчення лекції здійснюється виклад виявлених слухачами помилок з їх детальним аналізом і обґрунтуванням відповіді. Гарантією привабливості засвоєнню навчальної інформації служить опора на психологічний «закон краю»: в кінці лекції уточнюється правильне розуміння матеріалу, причому, правильні відповіді рекомендуються підкреслювати або обводити. Лекція з запланованими помилками дозволяє активізувати увагу слухачів, вчить їх формулювати відповіді, контролює їх підготовленість до професійної діяльності.

Лекція-дослідження. У вступі загальна пізнавальна задача ставиться так, щоби представити слухачам навчальну проблему в цілому і орієнтувати їх на спільне з викладачем виділення основних питань, положень теми, що потребують подальшого розкриття і дослідження. Загальна задача у процесі лекції уточнюється і поглиблюється з допомогою приватних пізнавальних завдань за основними напрямками теми. На лекції висвітлюється, як правило, 4-6 проблемних питань, 7-9 і більше проблемних завдань, кожне з яких є певним щабелем у вирішенні основної проблеми, конкретизації основних її положень, виявлення суттєвих зв'язків і відносин. Основним завданням тут є розкриття способів, прийомів руху думки, методики аналізу фактичного матеріалу. У заключній частині заняття або лекції, найбільш доцільно широко використовувати контрольні запитання, логічні та практичні завдання. Робиться це в цілях контролю, визначення рівня засвоєння, розуміння найбільш важливих, стрижневих положень, які мають методологічне значення для подальшої самостійної роботи.

Лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку. При проведенні лекції використовуються спеціально обладнані класи для програмованого навчання, які передбачають наявність у кожного студента персонального комп'ютера, взаємопов'язаного з комп'ютером викладача. Таким чином, викладач має можливість за допомогою технічних пристроїв одержувати відповіді всієї групи слухачів на поставлене ним запитання.

Питання задаються на початку і в кінці викладу кожного розділу лекції. У першому випадку для того, щоби дізнатися, наскільки слухачі орієнтуються в проблемі. Якщо аудиторія в цілому правильно відповідає на вступні питання, викладач може обмежити виклад лише короткою тезою і перейти до наступного розділу лекції. Якщо кількість правильних відповідей нижче бажаного рівня, викладач читає відповідний розділ лекції, після чого задає слухачам нові питання, які призначені для того, щоби з'ясувати ступінь засвоєності щойно викладеного матеріалу. При незадовільних результатах контрольного опитування викладач повертається до вже прочитаного розділу, змінюючи при цьому методику подачі матеріалу.

Візуальна лекція. Вона не читається, а показується. Основний метод навчання при цьому – демонстрація наочності. Кіно-, теле- та відеофрагменти, слайди, блоки інформації на дисках коментуються лектором, які

найбільш широко застосовуються в сучасній вищій школі.

Висновки з даного дослідження. Лекційна форма викладання – це найбільш оперативний спосіб передачі наукової інформації, оскільки лекція оперує значним обсягом матеріалу і звернена до великої кількості людей.

Перевагами лекційної форми викладання є також можливість застосувати різні способи викладення лекційного матеріалу: від чисто інформаційної до проблемної побудови лекції. Найважливішим аспектом лекційної форми викладання є особисте спілкування студентів з викладачами, яке не може замінити ніякий підручник. Лектор має можливість намітити шляхи самостійного вивчення студентами матеріалу навчальної дисципліни. Досвід викладання у вищій школі свідчить про те, що відмова від лекції знижує науковий рівень підготовки студентів, порушує системність і рівномірність їх роботи впродовж семестру. Тому лекція залишається як основним методом навчання, так і основною формою організації навчального процесу у вузі.

Бібліографічний список

1. Ардовская Р.В. Лекции и дистанционное обучение / Р.В. Ардовская // Высшее образование сегодня. – 2006. - № 2. – С. 56 - 59.
2. Базилевич С.В. Использование инновационных и интерактивных методов обучения при проведении лекционных и семинарских занятий / С. В. Базилевич, Т.Б. Брылова, В.Р. Глухих, Г.Г. Левкин // Наука Красноярья. №4 (04), 2012. С. 103-112 / <http://scipeople.ru/publication/108493/>
3. Базилевич С.В. Формирование управленческого мышления у студентов вузов экономических специальностей / С.В. Базилевич, Г.Г. Левкин, В.Р. Глухих // Дистанционное и виртуальное обучение. 2013. № 09. С. 64-71. / <http://scipeople.ru/publication/115375/>
4. Железнякова О.М. Изжила ли себя лекция в вузе / О.М. Железнякова // Высшее образование сегодня. – 2007. - № 3. – С. 30 - 33.
5. Панько И.С. Основы лекторского мастерства: Методические рекомендации для молодых преподавателей вуза / И.С. Панько. – Белая Церковь, 1988. – 22 с.
6. Савельева Ю.В. Проблемная лекция - как один из методов активного обучения / Ю.В. Савельева // Материалы рег. учебно-метод. конф. – Новосибирск, 2006. – С. 195.
7. Сорокин Г.М. Лекция в учебном процессе вуза / Г.М. Сорокин // Вестник высшей школы. – 2010. - № 1. – С. 36 - 39.
8. Столбова Н.Д. Инновационные подходы к подготовке лекционного материала: конспект или видео / Н.Д. Столбова, Е.С. Дубарь // Вестник высшей школы. – 2008. - № 6. – С. 29 - 35.

Synyayeva L.V. Features of organization and leadthrough of untraditional types of lectures

Annotation. The features of organization and leadthrough of untraditional types of lectures are examined in the article. Except for it, the basic requirements to the modern lecture and basic receptions of providing of feed-back of lecturer are considered with an audience.

Keywords: untraditional lecture, method, development, organization, features, reverse зв"язок